

Јулијана М. Вулетић

*Одсек за германистику,
Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
Универзитет у Крагујевцу
julijanakg@hotmail.com*

Билингвизам и српско-немачка билингвална заједница Срба у Инголштату*

Апстракт: У предметном прилогу биће представљена билингвална језичка ситуација у етнолингвистичкој заједници Срба у Инголштату, забележена у периоду од 2010. до 2013. године. У раду се такође разматрају појаве билингвизма и диглосије у контексту контактне лингвистике, њихова класификација као и појавни облици билингвизма у истраживаном корпусу са пратећим феноменима језичког контакта.

Кључне речи: контактна лингвистика, билингвизам, диглосија, језички контакт

Увод

Језичку ситуацију Срба у Инголштату, Немачка, структуре и услове језичке продукције и рецепције истраживали смо у макросоциolingвистичком контексту полазећи од методолошких позиција социolingвистике. Добијени пресек социolingвистичког и лингвистичког стања истраживане етнолингвистичке заједнице, као и резултати добијени истраживањем, односе се на конкретну заједницу и конкретан корпус. Ипак, добијени резултати засигурно омогућавају увид у тенденције кретања животног циклуса српско-немачких билингвалних заједница. У анализи језичких контаката у заједници Срба у Инголштату, Немачка, коришћене су технике социolingвистичког интервјуа са елементима непосредног посматрања (*teilnehmende Beobachtung*). На наредним страницама биће представљене

* Чланак је настао на основу истраживања промена и замене српског језика индуктиваних под утицајем немачког језика у непосредном језичком контакту. Резултати наведени у чланку базирају се на истраживању спроведеном за потребе израде (необјављене) докторске дисертације под називом „Процес замене језика и промене изазване контактом српског са немачким језиком у говору Срба у СР Немачкој“.

најпре теоријске расправе о појави билингвизма и диглосије, класификације и положај билингвизма у контактної лингвистици. Потом ћемо се осврнути на стање билингвалне језичке ситуације у поменутој заједници у тренутку истраживања.

Билингвизам и диглосија

Билингвизам има кључни положај у теорији контактне лингвистике управо због тога што је како услов тако и последица језичких контаката. Стварање ситуације двојезичности на нивоу појединца и друштва може се објаснити низом историјских, политичких и социокултуролошких фактора. Током историје човечанства, од најранијих времена, развојем индустрије, средстава комуникације, те услед све веће мобилности људи, па све до данашње ере глобализације, многи појединци и друштва показују обележја двојезичности. Тако се људи који су живели 4000 година пре Христа могу сматрати првим билингвалима (Pabst 2007, 14). У старој Грчкој људи су, као и у скоро свим освојеним земљама римског царства, говорили више језика¹. Данас је индивидуална и друштвена двојезичност веома распрострањен феномен дилем наше планете. У европском контексту, као резултат како далеких историјских процеса тако и миграције, говори се о историјским језичким мањинама као и новим језичким мањинама са миграционим пореклом (Szabó 2010, 1), тако да је у многим друштвима познавање више језика неопходност и само по себи разумљиво стање (Pabst 2007, 14). Билингвизам, дакле, не означава само језичке навике или карактеристике неке индивидуе, неке групе или социјалног слоја, већ и неког региона и земље (Sinner 2001, 5). О овој веома комплексној појави написано је мноштво литературе и вршена су бројна истраживања у различитим научним областима.

Термин *двојезичан* (*bilinguis*), према Симеону (Simeon 1969), користили су А. Дела Бела (Della Bella 1728) и Стули (Stulli 1806). Симеон за двојезичност даје следећу дефиницију: „*sposobnost osobe ili stanovništva da se vješto služi sa dva jezika, bez vidljive veće sklonosti za jedan od njih, negoli za drugi*” (Vasić, Vlahović 2009, 195). Вајнрајх дефинише двојезичност као наизменично коришћење два језика, а особе које учествују у том процесу

¹ Стари Грци су поред различитих дијалеката грчког знали и стране језике, попут феничанског, египатског и персијског, а грчки се говорио као нека врста другог језика у далеким деловима Азије. У римском царству био је исти случај са латинским – скоро у свим освојеним земљама римског царства људи су знали и латински језик, а земље попут Египта или Израела сматрале су се чак и тројезичним државама, будући да су се уз језик дотичне земље говорили и латински и грчки (Pabst 2007, 14).

назива двојезичним особама (Weinreich 1976, 15)². Али, ово су само две од бројних дефиниција билингвизма. Лингвистичка и друга научна литература говори нам да и након дугогодишњег бављења проблематиком дво– и вишејезичности једна општеприхваћена дефиниција не постоји (Goldbah 2005, 15). Билингвизам је, како каже Ауер (Auer 1988, 189), стање које се постиже и није апсолутна, већ релативна способност, односно вештина (Földes 2005, 11), а остварује се на различите начине, под различитим околностима код различитих говорника, који пак ту своју способност, односно вештину користе у одређеним контактним ситуацијама. Стога је билингвизам у свом вишедимензионалном својству био и јесте предмет интересовања лингвистике, социологије, психологије, неурологије, педагогије и других научних дисциплина (Pelka 2006, 52; Pabst 2007, 13)³.

У најширем смислу под билингвизмом се подразумева знање двају језика. У основи постоји разлика између *индивидуалног* и *друштвеног* билингвизма (Weinreich 1976, 15). Скутнаб-Кангас (Skutnabb-Kangas 1995) сажела је дефиниције билингвизма (а уз то и матерњег језика) према трима критеријумима, тачније областима истраживања билингвизма: *психолингвистичким*, *социолингвистичким* и *лингвистичким* критеријумима. Посматрајући билингвизам са лингвистичког, психолошког, социолошког и културолошког аспекта, она га доводи у везу са когнитивним развојем, почевши од индивидуалних карактеристика двојезичности све до друштвених проблема говорника. Ауторка тако билингвалну особу дефинише као неког „ко може да функционише на два или више језика, било у монолингвалној, било у билингвалног заједници, у складу са социкултуролошким захтевима које те заједнице или сам говорник постављају у односу на комуникативну и когнитивну компетенцију појединца, на истом нивоу као и изворни говорник, и која позитивно може да се идентификује са обе језичке групе и културе” (Skutnabb-Kangas 1991, 111). Лиди (Lüdi 1996, 234) дели дво– или вишејезичност на *индивидуалну* (нпр. Елиас Канети који је говорио јеврејски, шпански, немачки, турски, бугарски итд.), *територијалну* (коегзистенција више језика на истој територији, нпр. Брисел: холандски и француски), *друштвену* (диглосија друштва, коегзистенција више језика са различитим друштвеним функцијама, пример за то је Швајцарска) и на *институционалну* (вишејезичност националних и интернационалних администрација, као нпр. ЕУ).⁴

² То је способност појединачних говорника да се изражавају на два језика и то у складу са захтевима које им поставља конкретна комуникацијска ситуација. Овакво широко одређење појма не обухвата аспекте као што су степен владања језиком, околности, начин и време усвајања језика и сл. (Müller 2000, 14).

³ О неуролошким истраживањима двојезичности видети под www.uni-muenster.de

⁴ Индивидуални и друштвени билингвизам не морају да се јављају заједно, јер у вишејезичним друштвима постоје и једнојезичне индивидуе као и што и у

Дакле, појам билингвизма може се интерпретирати, ширити или ограничавати у зависности од научне дисциплине и области истраживања.⁵ Распон *лингвистичког* дефинисања билингвизма креће се од веома уопштених, преко крутих до веома еластичних дефиниција.

За Леонарда Блумфилда (Leonard Bloomfield) двојезичност је „*native – like control of two languages*”, (Bloomfield 1933, 56), док једна умеренија дефиниција Џона Макнамаре (Macnamara 1967) гласи да билингвизам постоји ако један говорник уз свој матерњи језик поседује знање из другог језика у једној од четири вештине. Високи степен владања језицима претпостављају и Блохер (Blocher 1982) и Браун (Braun 1937), према чијем схватању се под билингвизмом подразумева „активно и потпуно једнако познавање два или више језика”, а то мишљење заступају и многи лингвисти савременог доба (Rickheit, Cichelschmidt, Strohner 2002) који сматрају да се блумфилдовска дефиниција до данас добро показала и одржала. Лефлер (Löffler 2005) разматра и аспект *еквILINGвизма* или *еквивалентног билингвизма*, тачније правог (потпуног) билингвизма, међутим у стварности се показује да између два или више језика билингвалне или мултилингвалне особе једва да постоји симетрија.

Други екстрем чине минималистичке дефиниције билингвизма, па тако Хауген предлаже да „*minimalni zahtjev bude da se netko smatra bilingvalnim govornikom već od časa kada može na drugom jeziku upotrijebiti nekoliko potpunih izričaja sa punim značenjem*” (према Filipović 1984–1985, 861), односно „билингвизам може временом да ослаби, али овде се подразумева да почиње у тренутку када је исказ говорника једног језика потпун и разумљив на другом језику”⁶. Диболд (Diebold 1961) се о овоме изјашњава још радикалније, постављајући хипотезу да већ и компетенција разумевања представља минимални критеријум билингвалности.⁷ У овој монографији, имајући у виду само истраживање развоја билингвалности у

једнојезичним заједницама постоје дво– или вишејезичне индивидуе (Frantzen 2004, 10).

⁵ Овербеке (Overbeke 1972) је 1972. године у разматрању различитих дела о билингвалности пронашао ни мање ни више него 21 дефиницију двојезичности, те постојеће дефиниције сврстава у описну, нормативну или методолошку категорију.

⁶ „[...] bilingualism may be of all degrees of accomplishment, but it is understood here to begin at the point where the speaker of one language can produce complete, meaningful utterances in the other language [...]” (Goldbah 2005, 15).

⁷ Критика ових дефиниција се састоји у томе да се с једне стране одбацује критеријум перфектности (Filipović 1986, 30; Cline 1975, 66), јер билингвалне особе ретко могу да добро говоре у оба језика у свим темама/доменама, а с друге стране би према минималистичким дефиницијама све индивидуе биле билингвалне (Lipert 2010, 21; Cline 1975, 66; Bechert, Wildgen 1991, 30).

миграционом контексту, заговарам минималистичку дефиницију билингвизма, те билингвалним сматрам и оне испитанике које поседују и компетенцију разумевања.

Будући да се билингвизам јавља у различитим констелацијама и појавним облицима, те да се може дефинисати на основу различитих димензија (Bradean, Ebinger 1997, 35; Pabst 2007, 17), у научној литератури се у зависности од перспективе посматрања билингвизма говори о различитим типовима двојезичности.

У погледу когнитивне организације двојезичности разлика се прави између *координиране, сложене и субординиране* двојезичности (*compound bilingualisms, coordinate bilingualisms, subordinate bilingualisms*) (Cline 1975, 86–88; Savić 1989, 40; Bechert, Wildgen 1991, 54 и даље). У зависности од хронологије усвајања језика разликују се *симултана* и *консекутивна* двојезичност (Pabst 2007, 13,17; Durbaba 2011, 596), а према узрасту у којем се двојезичност развија прави се разлика између *ране* (*симултане* или *консекутивне*) и *касне* двојезичности (Pabst 2007, 25; Durbaba 2011, 597). Према начину стицања двојезичности разликују се *природна* и *културолошка/веишачка* двојезичност (Pabst 2007, 13,18), док се у погледу утицаја двојезичности на развој личности разлика прави између *адитивне* и *субстрактивне* двојезичности (Pabst 2007, 13,18; Durbaba 2011, 597). И на крају, према степену владања језицима разлика се прави између *еквILINGVИЗМА, семИLINGVИЗМА, бИLINGVИЗМА са доМИНАЦИЈОМ МАТЕРЊЕГ (ПРВОГ) ЈЕЗИКА, бИLINGVИЗМА са доМИНАЦИЈОМ ДРУГОГ ЈЕЗИКА, односно бАЛАНСИРАНЕ, доМИНАНТНЕ* двојезичности и *половичног бИLINGVИЗМА* (Stölting 1980, 199; Pabst 2007, 18–21).

Сложени облик билингвизма развиће се уколико дете два језика усваја у истом контексту (нпр. код куће), а уколико језике усваја у два различита друштвена контекста (нпр. код куће, а потом ван родитељске куће у већинској друштвеној заједници), развиће се *координирани* тип билингвизма (Golubović, Jovanović-Simić 2002, 20). Код координиране билингвалности, а посебно у миграционом контексту, Ламберт (Lambert 1977) разликује *субстрактивну* и *адитивну* двојезичност. *Субстрактивна* двојезичност се јавља када се матерњи језик занемарује и бива потискиван из употребе, углавном јер је у макросоцијалном окружењу ниже вреднован, тако да се језик друштвене средине развија на штету матерњег језика/језика порекла, док *адитивна* двојезичност настаје када говорник поред новоусвојеног језика задржава и свој матерњи језик, тако да су оба језика равноправна у употреби и подједнако се успешно развијају.

Стицање билингвалне компетенције може уследити у различитим животним стадијумима (Bechert, Wildgen 1991, 52), те се у зависности од старосне доби усвајања два (или више) језика билингвизам дели и на

рани и касни, односно *aearly/late bilingualism*⁸. У лингвистичкој и другој литератури још увек се воде дискусије о томе који је најважнији период за учење језика. Један број истраживача сматра да изложеност другом језику мора наступити пре пубертета, како би се и у том језику могле стећи компетенције изворног говорника, док за друге питање узраста до којег се може јавити билингвизам остаје и даље нерешено (Durbaba 2011, 597)⁹. Рани билингвизам може бити резултат географско-историјског и културолошког положаја говорника (двојезично одрастање у пограничним територијама и миграционим условима, диглосична ситуација и сл.), док је касни билингвизам најпре последица економских, политичких и других миграција, када се адолесцент или одрасли појединац обре у новој језичкој средини, што је случај са првом генерацијом и другом генерацијом миграната првог типа.

Прво усвајање језика може бити једнојезично или двојезично, па чак и вишејезично (Golubović, Jovanović-Simić 2002, 18). Уколико дете истовремено учи два језика, реч је о *симултаном* билингвизму, а о *консекутивном* је реч уколико се други језик стиче у старосној доби када се структуре првог језика стабилизују, дакле најраније након завршетка треће године живота, али пре почетка пубертета (Pabst 2007, 17). Обе врсте билингвизма, симултана и консекутивна, спадају у *природни* билингвизам (*natural* или *primary bilinguals*) (Pabst 2007, 18; Müller 2000, 16), који подразумева спонтано и интуитивно усвајање језика у природној средини и свакодневном животу. Насупрот *природном* налази се *веиштакчи* (Ajduković 2004, 4) билингвизам, који се назива и *културолошким* (Pabst 2007, 18), *институционалним/контролисаним* (Savić 1989, 40) или *секундарним* (*secondary bilinguals*, Müller 2000, 16), где се уз планску подучу учу један језик у земљи у којој он није матерњи, тачније страни језик.

Билингвалне особе, као што је већ речено, не поседују исте компетенције у оба језика, те са становишта владања језицима такође постоји више подела (Szabó 2010, 71, 73–75). Тако Апелтауер (Apeltauer 2001, 628–638,) разликује *балансирани*, *нормални* билингвизам и *семилингвизам*. Балансирани или еквиваленти билингвизам (еквилингвизам) подразумева

⁸ Према узрасту у коме се развија, билингвизам се још дели и на *рани* (*infant bilinguality*, до 11. године живота), *средњи* (*adolescent bilinguality*, до 17. године живота) и *касни* (*adult bilingualism* од 17. године живота) (Schlund 2003, 7).

⁹ У вези са раним и касним билингвизмом постављају се различите старосне границе (Cline 1975, 69; Golubović, Jovanović, Simić 2002, 18 и даље, Pabst 2007, 25), али се данас генерално у истраживањима деца која у старосној доби до 10. и 11. године усвоје више од једног језика називају раним билингвалима, а она која су у неком каснијем периоду усвојила други језик спадају у категорију касних билингвала (Müller 2000, 17).

једнак или сличан степен развијености оба језика, што је знатно ређа појава (Durbaba 2011, 597), док тзв. нормални, односно доминантни билингвизам претпоставља интензивнији развој и коришћење једног од језика, углавном језика средине (Savić 1989, 11). *Семилингвизам* или *половични билингвизам* је облик билингвизма који показује дефиците у оба језика¹⁰. Друга подела у погледу степена компетенција је подела на *активни* (продуктивни) и *пасивни* (рецептивни) билингвизам, премда пасивна компетенција према већини дефиниција, али не и према оним минималистичким, није довољна за постојање билингвизма. Уз ову поделу у погледу степена компетенције наводимо и поделу на *симетрични* билингвизам који означава подједнако познавање оба језика, док *асиметрични* билингвизам означава слабије познавање једног језика (пасивни и нерекцептивни билингвизам) (Golubović, Jovanović-Simić 2002, 18; Durbaba 2011, 597).

Према социолингвистичким поделама билингвизам се дели на *симетрични* и *асиметрични* односно *стабилни* и *нестабилни* билингвизам, који се јављају услед стабилних или нестабилних језичких контаката (Scharlaj 2007, 22). У потоњем случају језик мањинске/подређене заједнице (други термини су *субстрат*, *језик прималац*, *језик реплика*, *уметнути језик*) бива потиснут доминантним језиком (други термини су *суперстрат*, *језик давалац*, *језик модел*, *матрични језик*), тачније језиком бројчано надмоћније и углавном социоекономски доминантније говорне заједнице. То углавном доводи до замене језика, будући да доминантни језик нуди бољу социјалну мобилност неголи функционално ограничени језик мањинске заједнице (Scharlaj 2007, 23 и даље).

За разлику од билингвизма термин *диглосија* је мање проблематичан. Овај појам уводи Фергусон 1959. године и користи га у својим истраживањима за именовање функционалне колективне вишејезичности (Frantzen 2004, 17)¹¹. Фергусон овај термин користи за описивање одређене

¹⁰ Овај појам уводи Хансегард 1968. године и примењује га на језичку ситуацију финске деце у Шведској (Schorn 2010, 23). Под тим се појмом могу разумети два различита феномена: с једне стране овај појам означава прелазну фазу у процесу редуковања компетенција у првоусвајаном језику и још непотпуног владања другим, а с друге стране трајну ситуацију у којој билингвал не влада довољно ни једним ни другим језиком (Schorn 2010, 13). Један од узрока појаве семилингвизма као трајне ситуације јесте недовољно подстицање развоја једног и другог језика (Leitner, Pinter 2011, 34).

¹¹ Овај термин је још 1930. године употребио Вилијам Марше (Frantzen 2004, 18). Лиди (Lüdi 1996, 237) каже да је термин настао крајем 19. века, а Зинер (Sinner 2001, 2) наводи да је термин *диглосија* по први пут употребио француски филолог Пришари, док га 1897. године ближе описује Хјуберт Пернот у једној грчкој граматици (Sinner 2001, 2). Оксар, међутим, полази од тога да је термин први пут

језичке ситуације у којој се различите форме истог језика (при чему једна представља виши, а друга нижи варијетет) са јасним статусним одређењем користе у посебним ситуацијама унутар социјеталне комуникације¹² (Cline 1975, 89, 111–113). У годинама које су уследиле Гумперц и Фишман (Gumperz 1962, Fishman 1967) модификовали су Фергусонову шему у тој мери да се термин диглосија не односи само на два регистра једног те истог језика, већ и на два функционално различита језика¹³. Фергусон разликује функције или ситуације у којима се говори виша или нижа варијанта језика, које Фишман (Fishman 1966) назива доменима (*domains*). Однос диглосије и билингвизма Фишман представља шематски у виду табеле са четири поља, тачније четири теоретске ситуације (Fishman 1978, 119; Cline 1975, 101)¹⁴. Билингвизам без диглосије се одвија под условима брзих друштвених промена, великих социјалних немира, миграцијских токова и сл. Францен (Frantzen 2004, 10–11) наводи троделну¹⁵ поделу друштва-

употребио Лудвиг Гротерс 1948. године (Oksaag 1984, 852). Било како било, ипак се Фергусон сматра оцем истраживања диглосије.

¹² Виши облик користи се у цркви, политици, школама и универзитетима, медијима, књижевности, дакле, приликом званичних повода и у писаној форми. Нижи облик је народни језик који се користи усмено у фамилијарним ситуацијама. Фергусон даље описује заједнице у којима се у различитим условима користе две варијанте истог језика (примере које је наводи односе се на грчки, арапски, француски, креол на Хаитију) (Sinner 2001, 2).

¹³ Фишман каже да је билингвизам карактеристика личног индивидуалног језичког понашања, док је диглосија једна врста језичког уређења на социокултуролошком нивоу (Sinner 2001, 2), док Брауер де Фигуеро (1998) говори о диглосији чак и у случају двојезичних потомака португалских миграната (2. генерација) у Хамбургу, јер за испитанике та два језика врше различите функције (Sinner 2001, 3 и даље).

¹⁴ Фишман (Fishman 1967) полази од четири теоретске ситуације: диглосија и билингвизам (пример: стандардни немачки и швајцарски немачки у Швајцарској); билингвизам без диглосије (индивидуални билингвизам без функционалне поделе, посебно карактеристично за комуникацију у мигрантским условима); диглосија без билингвизма (Канада, Велс, Белгија); ни билингвизам ни двојезичност (могућа само у малим изолованим неиздиференцираним заједницама).

¹⁵ а) Два језика А и Б говоре две различите групе становника, свака група је једнојезична, постоји мали број особа који су посредници у комуникацији (нпр. у бившим колонијалним државама, где су колонизатори говорили енглески, француски, италијански и др., а колонизирано становништво свој језик); б) Све индивидуе су барем двојезичне. Ова варијанта се налази у многим друштвима у Африци и Азији (Индија, Нигерија); в) Једна група становништва је монолингвална, друга билингвална; често билингвални говорници спадају у недоминантне групе (нпр. на Гренланду – они који говоре инуит морају да уче дански, али

ног билингвизма, док, на пример, Рил (Riehl 2004, 53) вишејезичне државе дели на четири подгрупе¹⁶.

Следећи идеју Хаугена (Haugen 1953), који прави разлику између билингвала прве, друге и треће генерације миграната, ми ћемо овде појавне облике билингвизма покушати да вежемо за испитиване генерације миграната, будући да је реч о различитим језичким групацијама једне билингвалне заједнице, које не поседују исте компетенције у оба језика нити су имале исте услове усвајања/учења српског и немачког језика.

Настанак истраживане билингвалне заједнице

Састав српске заједнице изван матичне средине у Немачкој је хетероген, будући да се састоји од дијаспоре другог, трећег и дијаспоре четвртог таласа миграција¹⁷.

У контактнелингвистичком смислу српски радни мигранти и њихови потомци у Немачкој су носиоци процеса промена у језику и замене језика, и како се родитељи, њихова деца и унуци језички разликују, потребно је одредити појам генерација радних миграната.

Имајући у виду приступе одређењу појма генерација радних миграната наведене у научној литератури¹⁸, под *првом генерацијом радних миграната* подразумевамо оне мигранте који су дошли у земљу пријема ради запослења шездесетих и седамдесетих година 20. века (слично као код Filipović 1986). Међутим, како су се у друштвеним мрежама испитиваног узорка радне миграције затекли и припадници миграционог таласа ратних

зато говорници данског не морају да уче инуит и остају монолингвални). Иста ситуација је са радним мигрантима у Немачкој (Frantzen 2004, 10,11).

¹⁶ а) вишејезичне државе са територијалним принципом (Швајцарска); б) вишејезичне државе са индивидуалном вишејезичношћу (нпр. на Филипинима, Африка); в) једнојезичне државе са регионима мањина (нпр. Немачка и Италија) где припадници језичких мањина живе у такозваним језичким острвима (Лужички Срби); г) као четврта могућност једне вишејезичне државе би била незванична вишејезичност модерних националних држава која настаје пријемом (углавном градских) имиграната. Овде је реч о такозваним „алохтоним, досељеничким мањинама” (Riehl 2004, 60–61). О даљим поделама видети код Милер (Müller 2000, 14 и даље).

¹⁷ О таласима миграција види детаљније код Павлица (Pavlica 2005) и Ивановић (Ivanović 2012, 49, 83–84). Павлица (Pavlica 2005, 152, 153) динамику миграција југословенског становништва у Немачку, према општим обележјима, дели на етапе: прву, другу, трећу етапу миграција и савремене миграције.

¹⁸ У вези са појмом генерација упоредити још и Плачко 1977, Županov 1980, Filipović 1986.

деведесетих година 20. века са подручја бивше Југославије у ову поделу на генерацијске типове уводимо и тип који називамо *првом генерацијом четвртог таласа миграција*, а њихов нараштај, рођен у земљи пријема, *другом и трећом генерацијом четвртог таласа миграција*.

Под припадницима *друге генерације* подразумевамо децу прве генерације и делимо их на три категорије:

на децу која су доведена у Немачку, тј. *другу генерацију типа 1а) и 1б)*, децу која су у Немачкој рођена, тј. *другу генерацију типа 2*.

У *другу генерацију типа 1а)* сврставамо децу која су у земљу пријема доведена у току или након окончања примарне и почетка секундарне социјализације (до 12. године живота), у *другу генерацију типа 1б)* сврставамо децу која су у земљу пријема доведена у току или након завршетка секундарне социјализације (између 12. и 18. године живота)¹⁹. Међутим, анализа истраживаног корпуса наметнула је још један тип припадника *друге генерације*, који чине испитаници који су у неком животном добу доведени у Немачку или су се у Немачкој родили, затим су у одређеном узрасту враћени у Србију, да би се опет у извесном животном добу поново вратили у Немачку. Тај тип припадника *друге генерације* називам *ремигрантима друге генерације радних миграната*.

Деца *друге генерације миграната* представљају *трећу генерацију* говорника радних миграната у дијаспори.

*Животни циклус истраживане билингвалне заједнице*²⁰

Прва генерација је у Немачку дошла са српским као матерњим језиком, док је немачки био страни језик ког су усвајали преко структура свог матерњег језика као *касних билингвали*. Временом, услед дужине боравка и других фактора, могуће је да *прва генерација* у погледу степена владања

¹⁹ У нашој подели на ове две важне подгрупе *друге генерације* првог типа, које су доведене у Немачку, прекидајући им тако ток језичког развоја (функције воље, емоције и интелекта које се развијају хронолошки и хијерархијски) наслањам се на Љ. Рајића, који је истраживао језик деце миграната у Шведској (Davidović 1999, 84, 87, 88).

²⁰ Маки (Maskey 1987) одређује и нешто што назива животни век двојезичне заједнице, при чему за прелазак са монолингвалности на билингвалност и натраг ка монолингвалности одређује више етапа: *incipient bilingualism, progressive bilingualism, integral bilingualism, regressive bilingualism* и *residual bilingualism*. За трајање једног таквог животног циклуса постоје различити наводи, а Маки полази од 10 до 100 година.

једним и другим језиком достигне стадијум *нормалног* билингвизма²¹, однос снага језика у појединачним доменама се променио у корист немачког језика, који постаје *доминантан* језик.

Код *друге генерације* миграната, у зависности од генерацијског типа, може бити речи о *раним симултаним* или *консекутивним* билингвалима²² или пак *каским* билингвалима. У току даљег језичког и друштвеног развоја за другу генерацију можемо уопштено рећи да код њих влада *нормални* билингвизам са немачким као доминантним језиком.

Одраз у огледалу прве генерације, свакако када је дошла у Немачку, видимо у *трећој генерацији*. Код треће генерације, опет без намере да генерализујемо, владају у тренутку нашег истраживања углавном *пасивни* или *рецептивни* билингвизам²³. Овде користимо два термина, *пасивни* и *рецептивни* билингвизам, те ћемо попут Липерта (Lippert 2010, 47) под *рецептивним* билингвизмом подразумевати способност говорника да језик (делом) разуме, али не и да говори, а под *пасивним* способност отежане и споре продукције на другом језику. У нашем истраживању рецептивне билингвале у билингвалној заједници Срба у Инголштату уврстили смо у испитивани узорак, иако са њима нисмо могли да обавимо интервју на српском језику.

Представници треће генерације радних миграната могу према хронологији усвајања бити рани симултани или консекутивни билингвали, с немачким или српским као прво усвајаним језицима, међутим, прекретницу у социјалном и језичком развоју представља почетак секундарне социјализације, тачније полазак у обданиште као почетак укључивања у друштво већинске заједнице. С друге стране, што потврђује и наш истраживани корпус, постоје и представници треће генерације који одрастају монолингвално на немачком језику. Отуда трећа генерација у интрагенерацијској комуникацији користи искључиво немачки језик као језик општења, док се у интергенерацијској комуникацији у зависности од компетенција, тема и области разговора српски језик користи као споредни језик општења.

²¹ Међутим, на основу процене наших испитаника, много пута смо чули да код прве генерације радних миграната у ретким случајевима степен компетенције на немачком језику достигне ниво нормалног или балансираног билингвизма. У погледу степена употребе немачки свакако постаје доминантан језик.

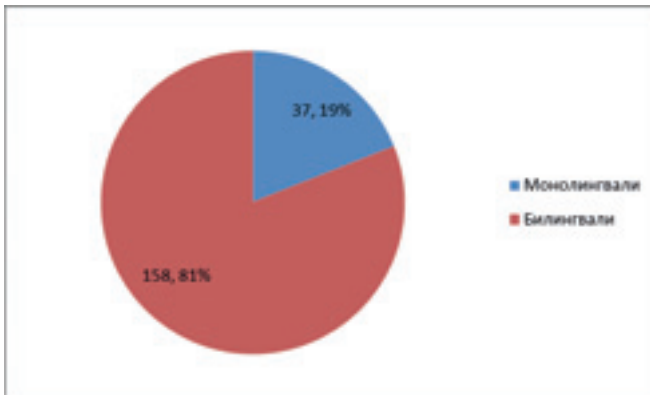
²² Ово зависи од језичког понашања породице.

²³ У зависности од језичког понашања породице у миграцији, контаката с матицом, личног интересовања и ставова представника треће генерације према српском језику и, у будућности, у зависности од врсте склопљених бракова (ендогамни првог и другог типа или егзогамни), као и од многих других фактора, овај *пасивни/рецептивни* билингвизам може прећи у *нормални* билингвизам са *немачким* као *доминантним језиком*, односно *главним језиком* општења.

Трећа генерација се одређује као генерација код које се процес замене језика налази у завршној фази, која представља последњи степен процеса замене језика, будући да се углавном читав језички развој треће генерације креће ка потпуној монолингвалности у четвртој генерацији²⁴.

Билингвалност и монолингвалност истраживане зајединице

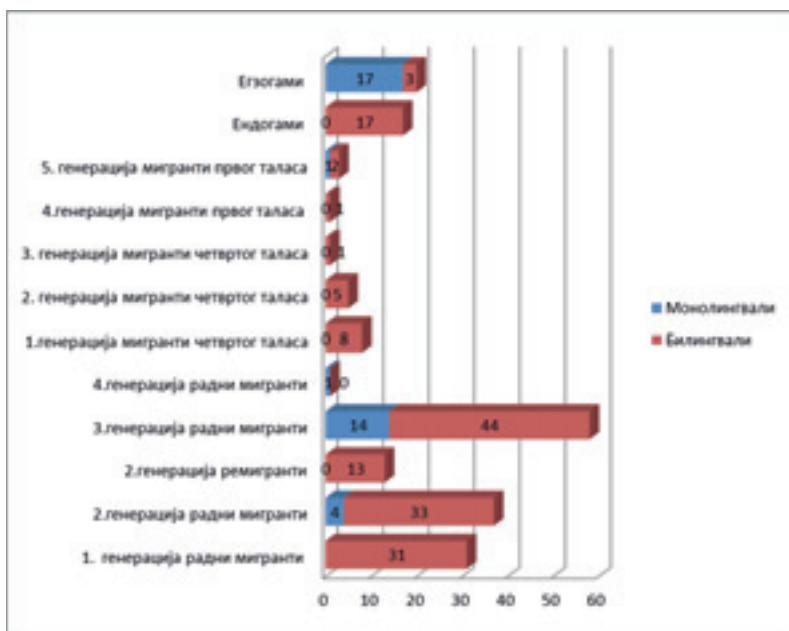
Будући да у истраживаном корпусу интервјуе нисмо обавили са свим члановима породица, немамо података на основу којих би тврдили о каквом је типу билингвалности реч код припадника истраживаног корпуса. Отуда смо се одлучили да у овом сегменту анализе и обраде података истраживани корпус прикажемо двема варијаблама, варијаблом *билингвалности* и *монолингвалности*. Тако у истраживаном корпусу од 195 чланова бележимо 37 монолингвала (19%) и 158 билингвала (81%) (уп. графикон бр. 1).

Графикон бр. 1. Однос билингвала и монолингвала у истраживаном корпусу

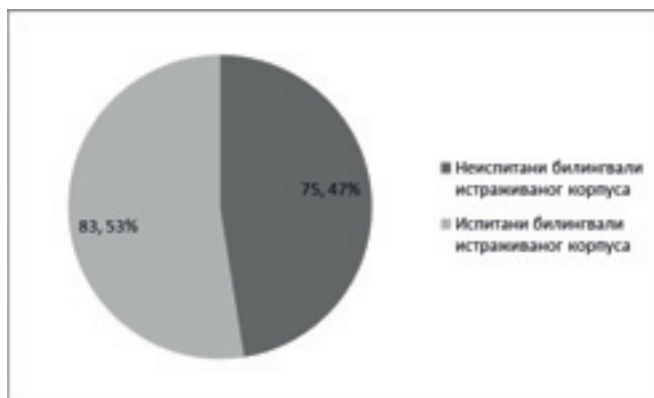
Наредним графиконом (графикон бр. 2) представљамо бројчани однос монолингвала и билингвала у истраживаном корпусу према варијабли генерацијске припадности, са ендегамима и егзогамима.

²⁴ Од њиховог даљег личног животног тока и фактора као што су посао, тип брака и сл., зависи да ли ће трећа генерација бити у стању да четвртој генерацији пренеси српски језик. Сазнали смо да су се данас, након шест година од истраживања, још више сузили домени употребе српског језика (фолклор се више не одржава, угашена је радионица српског језика), те се са сигурношћу може претпоставити да се српско-немачка билингвална језичка пракса истраживаног корпуса убрзано креће у правцу преласка на другу монолингвалност.

Графикон бр. 2. Структура билингвала и монолингвала у истраживаном корпусу према варијабли генерацијске припадности, с егзогамијом и ендогамијом

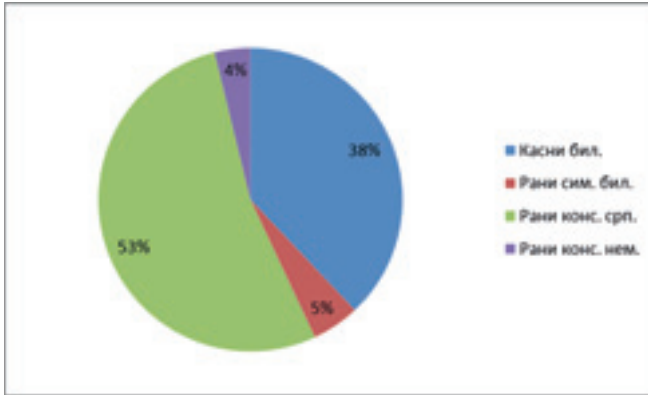
Пошто смо овим утврдили да су билингвали у оквиру истраживаног корпуса заступљени са 81 %, следећим графиконом приказујемо однос испитаних и неиспитаних билингвала истраживаног корпуса.

Графикон бр. 3. Истраживани билингвални корпус – однос неиспитаних и испитаних билингвала

Наш испитани узорак састоји се од 53% билингвала од укупног процента билингвала заступљених у истраживаном корпусу.

На основу добијених података од испитаника графиконима бр. 4 и бр. 5 утврђујемо бројчани и процентуални однос билингвала у истраживаном корпусу према варијабли хронологије усвајања језика.

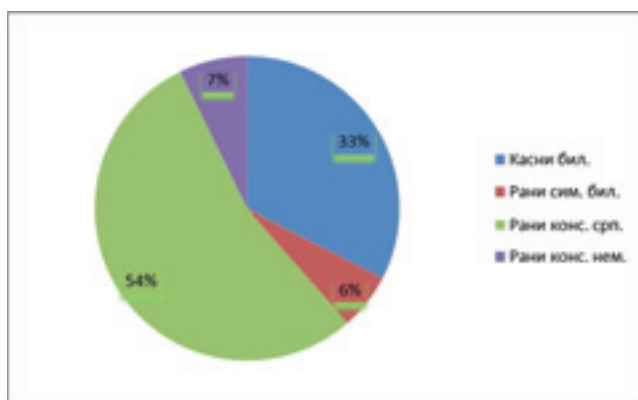
Графикон бр. 4. Истраживани корпус
– хронологија усвајања језика

Као што се види из графикана бр. 4 у целокупном истраживаном (билингвалном) корпусу има 53% *раних консекутивних билингвала са прво усвајаним српским језиком*. У овај проценат спадају представници друге и треће генерације радних миграната, ремигранти друге генерације, друга генерација миграната четвртог таласа, по један представник четврте и пете генерације миграната првог таласа и три представника езгогама (уп. графикон бр. 5). Ендогами, представници прве генерације радних миграната, 5 представника друге генерације типа 1б, заједно са групацијом прве генерације радних миграната четвртог таласа (графикон бр. 5) чине скупину *касних билингвала* од 38% (графикон бр. 4). *Рани симултани* и *рани консекутивни билингвали са прво усвајаним немачким језиком* се налазе међу представницима треће генерације радних миграната, треће генерације миграната четвртог таласа, пете генерације миграната првог таласа, са једним представником раних симултаних билингвала међу представницима прве генерације радних миграната са по 5% и 4% (графикони бр. 4 и 5).

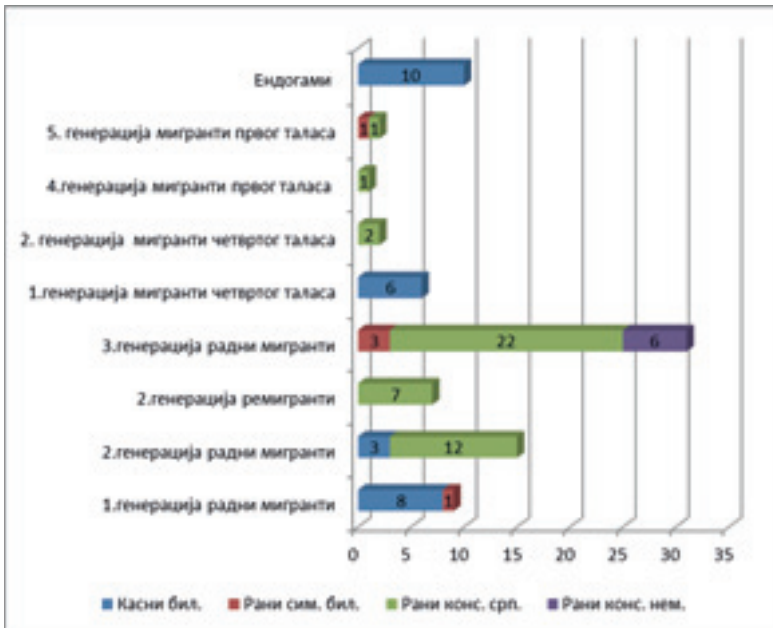
Графикон бр. 5. Истраживани корпус – хронологија усвајања језика према генерацијској припадности са егзогамијом и ендогамијом

Од целокупног истраживаног (билингвалног) корпуса наш испитани узорак износи 53% (графикон бр. 3). Као што је приказано графиканом бр. 6, у погледу варијабле хронологије усвајања језика у испитаном узорку бележимо готово исти процентуални однос који постоји у истраживаном (билингвалном) корпусу.

Графикон бр. 6. Испитани узорак – хронологија усвајања језика

Према хронологији усвајања језика у испитаном узорку су најзаступљенији *рани консекутивни билингвали са прво усвајаним српским језиком* са 54 % (графикон бр. 6), односно укупно 45 испитаника (графикон бр. 7) међу истим горе наведеним групацијама. Затим следе *касни билингвали* са 27 испитаника у групацији ендогама, првој генерацији радних миграната, 3 представника друге генерације типа 1б, заједно са групацијом прве генерације радних миграната четвртог таласа (графикон бр. 7), тачније 33% испитаног узорка (графикон бр. 6). Њих следе *рани консекутивни билингвали са прво усвајаним немачким језиком* са 6 испитаника треће генерације радних миграната (графикон бр. 7), односно 7% (графикон бр. 6). *Раних симултаних билингвала* је 5 међу испитаницима прве и треће генерације радних миграната и пете генерације миграната првог таласа (графикон бр. 7), односно 6% испитаног узорка (графикон бр. 6).

Графикон бр. 7. Испитани узорак –хронологија усвајања језика према генерацијској припадности са ендогамијом

Илустрације на графиконима 4–7 нам потврђују да се српски језик преносио са прве генерације радних миграната на другу, као и да је друга, додуше, у мањој мери због више фактора, српски језик преносила на следећи нараштај, трећу генерацију радних миграната²⁵. Узроке слабијем преношењу српског језика на трећу генерацију миграната видимо у промени личних ставова, друштвених и политичких околности друге генерације

²⁵ Ова констатација се односи и на другу генерацију миграната четвртог таласа и пету генерацију миграната првог таласа.

радних миграната. Друга генерација, за разлику од прве, не живи изоловано од друштва већинске заједнице и своје животно одређење везује за Немачку као земљу трајног останка, а не привременог боравка. Тако се изгубио мотив преношења српског језика на трећу генерацију (реинтеграција деце у матичној држави). Губитком и недостатком подршке матичне државе (допунска настава српског језика, активност културних удружења и други облици подршке) променио се и ток секундарне социјализације треће генерације радних миграната. Поред тога, контакти друге генерације с матицом, за разлику од прве, ређи су и мање интензивни²⁶.

Што се тиче раних симултаних билингвала реч је углавном о млађој деци, која поред старије услед уношења немачког језика у домен породице из домена секундарне социјализације, српски и немачки усвајају истовремено²⁷. Поред тога, постојање симултаних билингвала резултат је и свесног језичког понашања родитеља које се огледа у томе да један родитељ са децом говори српски, а други немачки језик²⁸. Код раних консекутивних билингвала са првоусвајаним немачким језиком такође је реч о млађој деци, која су по својој природи била пријемчивија за немачки језик, и поред труда и напора родитеља да преносе српски језик²⁹.

Графикон бр. 8. Степен билингвалности испитаног узорка – у процентима

²⁶ Испитаница Јс, представница друге генерације другог типа, навела нам је ове контакте као важан фактор у језичком развоју и развоју идентитета своје деце. Док је друга генерација више од пет пута годишње одлазила у Србију и тамо боравила више недеља, контакти треће генерације са Србијом су сведени на један или два пута годишње.

²⁷ Нпр. код породице Пр, Л.

²⁸ Нпр. у ендогамном браку породице Ла мајка је задужена за општење са децом на српском језику, док је отац, представник четврте генерације миграната првог таласа, задужен за немачки језик. Исто и код породица Т, Кр.

²⁹ Нпр. код породица Пш, Р.

Графиконима бр. 8 и 9 приказујемо однос степенa билингвалности испитаника у испитаном узорку. Процену степена билингвалности испитаника засновали смо на самопроцењивању испитаника, информацијама које смо од њих добијали, као и на основу наснимљеног језичког материјала.

Слика коју смо добили говори нам да у испитаном узорку преовлађују *доминантни билингвали у корист немачког језика* – језика Б – са 51% (графикон бр. 8). Ту групацију чине испитаници прве, друге и треће генерације радних миграната, друге генерације ремиграната, те припадници друге генерације миграната четвртог таласа, четврте и пете генерације миграната првог таласа (графикон бр. 9). Затим следе *доминантни билингвали у корист српског језика* – језика А – са 24% (графикон бр. 8), који се налазе пре свега међу ендогамима, првом генерацијом радних миграната, првом генерацијом четвртог таласа, те другом генерацијом радних миграната и другом генерацијом ремиграната (графикон бр. 9). *Пасивних билингвала* има укупно 13%, а *рецептивних* 6% (графикон бр. 8) и то међу припадницима треће генерације радних миграната (графикон бр. 9). Међу представницима ендогамима, прве генерације четвртог таласа, друге генерације ремиграната и прве генерације радних миграната (графикон бр. 9) бележимо 6% *балансираних билингвала* (графикон бр. 8).

Графиконбр.9. Степен билингвалности испитаног узорка – према варијабли генерацијске припадности са ендогамима

Да подсетимо, однос монолингвала и билингвала истраживаног корпуса је 19% у корист монолингвала наспрам 81% у корист билингвала (графикони

бр. 1 и 2), а од тог процента билингвала наш испитани узорак чини 53% (графикон бр. 3). Другим речима, од 158 билингвала истраживаног корпуса испитано је 83, што чини 53% укупног броја билингвала у истраживаном корпусу. Вратимо ли се на кратко на приказ графикона бр. 5, видимо да већи део круга заузимају *доминантни билингвали у корист немачког језика*, језика Б, што нас враћа на Хаугенову шему фаза у процесу замене језика (фаза аБ)³⁰.

Закључак

На основу добијених резултата можемо да закључимо да се наш испитивани узорак, а то се може пренети и на читав истраживани корпус, креће ка Хаугеновој оси **аБ**. Кажемо креће се, јер значајни корпус у даљем одвијању процеса замене језика чини управо највећа скупина испитаника, тачније трећа генерација радних миграната. Од ње, а свакако и од других пратећих фактора, зависи којим ће се правцем одвијати даљи билингвални развој заједнице.

Постојање балансираних билингвала међу припадницима горе наведених групација објашњавамо њиховим образовањем, породичним доменом и доменом посла и друштвеним мрежама у тим доменима, као и начином усвајања другог језика. Међу ендогамима, међутим, постоје и доминантни билингвали у корист српског језика – језика А – што се може објаснити недостатком пословног домена и/или жељом да се немачки језик учи с инструменталном, а не интегративном функцијом.

Напослетку, 13% пасивних билингвала као и 6% рецептивних билингвала треће генерације ипак говори у прилог томе да је један део припадника друге генерације радних миграната истраживане заједнице немоћан пред притиском сила друштвених мрежа, економских и друштвених односа у већинској друштвеној заједници. Они одустају од преношења српског језика својој деци, а немачки језик посматрају као капитал преко којег припадници треће генерације радних миграната могу заузети добре позиције како у систему образовања тако и на тржишту рада³¹.

³⁰ Процес замене језика Хауген (Haugen 1972, 334) приказује шемом: А> Аб> АБ> аБ> Б. Видети такође петофазну поделу замене језика (необјављена дисертација), према којој истраживана заједница корача према фази 4, коју одликује растући одлазак прве генерације са сцене билингвалности, односно *регресивни*, преостали билингвизам, све је мања појава прекључивања кода, а учесталије интер- и интрагенерацијско општење на језику Б. Конфигурација доминантности језика је потпуно промењена и говорници друге генерације недоминантни језик свесно престају да користе (због треће генерације која је или пасивно или рецептивно билингвална).

³¹ Испитаник РД: [...] и онда би (--) малтене један дио терета с мене пао, јер ја себе осећам дужним да ја њима то пренесем, ал ја нисам у тој могућности, да будем

У језичкој пракси билингвалних говорника од прве до треће генерације долази до феномена језичког контакта, тачније појаве трансференције (мешања језичких система на плану фонетике, морфологије, синтаксе) или до прекључивања кода (мешања два језика са комуникативног аспекта). Трансференција као појава у посредном и непосредном језичком контакту може имати многоструке исходе о чему ћемо говорити у неком од наредних чланака на тему феномена језичких контаката.

И на крају, закључак је да су говорници прве генерације радних миграната у Немачку са собом иселили и различите дијалекте српског језика из средина из којих су потекли (Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора). Под утицајем језика средине (стандардни немачки језик, немачки дијалекти), као и утицајима различитих дијалеката језика средине одакле су потекли формира се један нови језик, који се не може звати српским језиком којим говоре Срби у матици и за који ми предлажемо назив *српски дијаспорални језик у Немачкој*. Он се као такав првом генерацијом преноси на следеће нараштаје и/или пак његова употреба опада у једним, а одржава се у неким другим доменима, а на крају тог процеса, како су многа контактнотингвистичка истраживања показала, доћи ће у неко доба неумитно до окончања животног циклуса билингвалне заједнице и до потпуне замене језика мањинске језиком већинске заједнице.

Литература

- Ajduković, J. 2003. *Uvod u leksičku kontaktologiju: teorija adaptacije rusizama*. Beograd.
- Alexandra, G. 2005. *Deutsch-russischer Sprachkontakt: deutsche Transferenzen und Code-switch in ginder Rede Russischsprachiger in Berlin*. Bern: Peter Lang.
- Apeltauer, E. 2001. "Bilingualismus– Mehrsprachigkeit". In *Deutsch als Fremdsprache Ein internationales*, Helbig, Gerhard; Götze, Lutz; Henrici, Gert; Krumm, Hans-Jürgen (Hg.). *Handbuch*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Auer, J. C. P. 1988. "A Conversation Analytic Approach to Code-Switching and Transfer Originalbeitrag erschienen". In *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives*, edited by Monica Heller, 187–213. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bechert, J., W. Wildgen. 1991. *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

искрен, значи, ја нисам у могућности да ја њему то тачно српски језик да му[...| ја мислим стварно, не би ни требало, рецимо, да буде српски језик главни језик њему, него треба да буде њемачки, њемачки, јер ту живиш, ја се нећу вјероватно вратит доље више [...];[...] али мислим да ће то једнако бити тешко да се одржи, јер ти си једноставно принуђен овдје да што бољу школу завршиш, да будемо јасни, ми смо овдје странци [...] ја би то волео да се то може промјенит, али нажалост, ако оћеш да успјеш овдје или нешто, мораш се концентрисати на ту школу[...] и самим тим тај српски језик ће се овде губит [...].

- Blocher, E. 1982. "Zweisprachigkeit: Vorteile und Nachteile". In *Bilinguale und multikulturelle Erziehung*, edited by James Swift, 17–25. Würzburg: Köigshausen & Neumann.
- Bloomfield, Leonard. 1984. *Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bradean-Ebinger, N. 1997. *Deutsch in Kontakt: als Minderheits- und als Mehrheitssprache in Mitteleuropa: eine soziolinguistische Untersuchung zum Sprachgebrauch bei den Ungarndeutschen, Donauschwaben und Kärntner Slowenen*. Budapest: Universität für Wirtschaftswissenschaften.
- Braun, M. 1937. "Beobachtungen zur Frage der Mehrsprachigkeit". *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 199, 115–130.
- Cline, M. 1975. *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*. Kronberg/Taunus: Scriptor Verlag.
- Davidović, M. 1999. *Deca stranih radnika: druga generacija jugoslovenskih ekonomskih emigranata u zemljama Zapadne Evrope: sociološka analiza*, Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Diebold, R. A. 1961. "Incipient Bilingualism". *Language* 37, 97–112.
- Durbaba, O. 2011. "Bilingvizam: preduslovi, klasifikacija i pojavni oblici". *Srpski jezik XVI*, 589–600.
- Filipović, R. 1984–1985. "Odnos posrednog i neposrednog posuđivanja u teoriji kontaktne lingvistike". *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII*, 861–867.
- Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti: Školska knjiga.
- Fishman, J.A. 1966. *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. The Hague: Mouton.
- Fishman, J.A. 1967. "Bilingualism with and without diglossia, diglossia with and without bilingualism". *Journal of Social Issues* 23(2): 29–38.
- Fishman, J.A. 1972. *The relationship between micro-and macrosociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Fishman, J.A. 1978. *Sociologija jezika: interdisciplinarni društveno-naučni pristup jeziku u društvu*. Sarajevo: Svjetlost.
- Földes, C. 2005. *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps untertranskulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Tübingen: Verlag Gunter Narr.
- Frantzen, P. 2004. *Die strategische Sprachwahl: Sprachwechsel unter bilingualen Pueritoricanern in Denver/Colorado*. Gottfried Egert Verlag.
- Golubović, S., N. Jovanović-Simić. 2002. "Dvojezični govorni razvoj". *Nastava i vaspitanje* 51 (1–2): 18–24.
- Gumperz, J. 1962. "Types of linguistic communities". *Anthropological Linguistics* 4, 28–40.
- Halliday, M.A.K., A. MacIntosh, P.D. Strevens. 1965. *The linguistic sciences and language teaching*. Bloomington: Indiana University Press.
- Haugen, E. 1972. *The Ecology of Language*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Haugen, E. 1953. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior* 2. Philadelphia.
- Ivanović, V. 2012. *Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SRN 1965–1973*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

- Lambert, W.E. 1977. "The Effects of Bilingualism on the Individual: Cognitive and Sociocultural Consequences", In *Bilingualism. Psychological, Social and Educational Implications*, edited by P.A. Hornby, 15–27. New York: Academic Press.
- Leitner, A., Pinter, A. 2011. *Früher Spracherwerb in der Migration*, Wien: Praesens Verlag.
- Lippert, S. 2010. *Sprachumstellung in bilingualen Familien zur Dynamik sprachlicher Assimilation bei italienisch-deutschen Familien in Italien*, New York/München/Berlin: Waxmann Münster.
- Löffler, H. 2005. *Germanistische Soziolinguistik*. 3., überarb. Aufl. Berlin: Schmidt.
- Lüdi, G. 1996. "Mehrsprachigkeit". In *Kontaktlinguistik, ein internationales handbuch zeitgenössischer Forschung*, Goebel, H., Nelde, P.H., Stary, Z., Wölk W. (eds.), 1, 233–245. Halbband, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mackey, W.F. 1987. "Bilingualism and Multilingualism". In *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, edited by U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier 1. Halbband, 699–712. Berlin – New York: de Gruyter.
- Macnamara, J. 1967. "The Bilingual's Linguistic Performance – A Psychological Overview". *Journal of Social Issues* 23(2): 58–77.
- Müller, E.K. 2000. *Sprachwahl im spanisch-deutschen Sprachkontakt in Südchile. Ergebnisse einer sprachsoziologischen Untersuchung unter Nachfahren deutscher Einwanderer Series: FTSK*. Publikationen des Fachbereichs Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg. Volume 26, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Universität Mainz in Germersheim.
- Oksaar, E. 1984. *Spracherwerb – Sprachkontakt – Sprachkonflikt*. Hrsg. v. Els Oksaar. Berlin/New York: de Gruyter.
- Overbeke, M. van. 1972. *Introduction au problème du bilinguisme*. Bruxelles: Labor/Paris: Nathan.
- Pabst, B. 2007. *Russisch-deutsche Zweisprachigkeit als Phänomen der multikulturellen Gesellschaft in Deutschland*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern: Peter Lang.
- Pavlica, B. 2005. „Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti“. *Međunarodni problemi* 57 (1/2):121–158.
- Pelka, D. 2006. *Der deutsch-polnische Sprachkontakt in Oberschlesien am Beispiel der Gegend von Oberglogau*. Berlin: trafo.
- Plačko, Lj. 1977. „Integracija druge generacije migranata dobne skupine i međugeneracijski odnosi“. U *Druga generacija jugoslavenskih migranata u evropskim zemljama*, Savjetovanje u Kaštelstarom (6–7 avgust 1977), Rasprave o migracijama, Svezak 39. Zagreb.
- Rickheit, G., L. Sichelschmidt, H. Strohner. 2002. *Psycholinguistik*. Tübingen: Stauffenburg.
- Riehl, C. M. 2004. *Sprachkontaktforschung: eine Einführung*. Tübingen: G.Narr.
- Ros, G. 2009. "Die Bezeichnungen ‚Fremdwort‘ und ‚Lehnwort‘ im Kontext der Sprachkontaktforschung". In *Sprachkontakte – Sprachstruktur. Entlehnungen – Phraseologismen*, R. Lipczuk, P. Jackowski, (Hgg.), 71–78. Hamburg.
- Savić, S. 1989. "Dokle smo došli?". U *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata*, Savić, S. (ur.), 8–42. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.

- Scharlaj, M. 2007. *Das Weißrussische zwischen Sprachkontakt und Sprachverdrängung*. Dresden (Magisterarbeit).
- Schlund, K. 2003. *Der Einfluss von Zweisprachigkeit auf die Identitätskonstruktion von Deutsch-Jugoslawen der zweiten Generation Eine vergleichende Analyse fünf autobiografisch-narrativer Interviews*, <https://d-nb.info/1187664162/34>
- Schorn, V. 2010. *Das Unterrichtsfach Bosnisch/Kroatisch/Serbisch an Wiener Schulen eine Bestandsaufnahme*. Vienna: Diplomarbeit, University of Vienna: Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät.
- Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sinner, C. 2001. *Zur Terminologie in der Sprachkontaktforschung: Bilinguismus und Diglossie, Interferenz und Integration sowie tertiärer Dialekt*, www.carstensinner.de/Lehre/spanisch/sinner.pdf, vom 21.10.2011
- Skutnabb-Kangas, T. 1995. "Multilingualism and the Educations of Minority Children". In *Policy and Practice in Bilingual Educations: A Reader Extending the Foundations*, edited by O. Garcia, C. Backer, 40–62. Bridgebnd: WBC.
- Skutnab-Kangas, T. 1991. *Bilingvizam*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stölting, W. 1980. *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schülerin der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden Harrassowitz.
- Szabó, C.A. 2010. *Language shift und Code-mixing Deutsch-ungarischrumänischer Sprachkontakt in einer dörflichen Gemeinde in Nordwestrumänien*, Series: Variolingu. Nonstandard – Standard – Substandard – Volume 38. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Vasić, V., P. Vlahović. 2009. "Termini iz oblasti dvo/višejezičnosti u srpskohrvatskom i francuskom jeziku". U *Višejezični svet Melanije Mikeš*, 189–205. Novi Sad: Filozofski fakultet: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
- Weinreich, U. 1976. *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*. 1. Aufl. München: Beck.
- Županov, J. 1980. "Druga generacija i integracija". U *Druga generacija Jugoslavena u Švedskoj*, Jugoslavensko-švedski simpozijum u Splitu (30.X-1.XI.1979.), u *Rasprave o migracijama*, sv. br. 68, Zagreb.

Julijana Vuletić

Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac, Serbia

*Bilingualism and the Serbo-German Bilingual Community
of Serbs in Ingolstadt*

In this study we represent the bilingual language situation in the ethnolinguistic community of Serbs in Ingolstadt, recorded over the period of time from 2010 until 2013. The paper also addresses the occurrences of bilingualism and diglossia in the context of contact linguistics, their classification, as well as the samples of bilingualism in the researched corpus, with the accompanying phe-

nomena of language contact. The obtained cross-section of the sociolinguistic and linguistic situation of the researched ethnolinguistic community, as well as the research results, refer to the specific community and specific corpus. Nonetheless, obtained results with certainty allow introspect into the life cycle dynamics tendency for the Serbo-German bilingual communities. Reflecting upon the research results we may conclude that our investigated sample, which can expand onto the entire research corpus, can be regarded as being almost in the second last phase of the language change process. A rather significant part of the corpus in the further development of the language change process would certainly be the third generation of working migrants. Further direction of the bilingual community development will most likely be dependent upon this generation, as well as other accompanying factors.

In the researched sample we can observe different percentual representation of balanced bilinguals and dominant bilinguals, as well as passive and receptive bilinguals. The fact that there is a significant percentual presence of passive and receptive bilinguals among the third group of migrants explains the situation that one part of the second generation of working migrants in the researched community is powerless before the pressure of social networks, economic and social relations that we find in the social majority group. They abandon teaching their children the Serbian language, and they perceive the German language as the capital asset through which those who belong to the third generation of working migrants can gain top positions in the education system and in the market as well.

In the language practice of bilingual speakers there is the phenomenon of language contact from the first to the third generation, specifically in the occurrence of transference (mixing of two language systems on the basis of phonetics, morphology, syntax) or in code switching (mixing of two languages from the communicative aspect). Transference, as a phenomenon in the direct and indirect language contact, may have multiple results which will be considered in future papers on the issue of language contact phenomenon.

Finally, under the environmental effect (standard German language, German dialects), as well as the effect of different language community dialects the members of the first generation of working migrants come from, a new language is developed. This new language cannot be called the Serbian language spoken by the Serbs in the homeland but namely we propose a new term Serbian diaspora language in Germany. This language as such is then transferred onto the new generations and/or its use declines in one and sustains in other domains. Ultimately, at the end of this process, as many contact linguistic researches have illustrated, an inevitable situation may occur where a life cycle of the bilingual community might come to an end and there might be a complete language change of the minority with the majority community.

Keywords: contact linguistics, bilingualism, diglossia, language contact

*Le bilinguisme et la communauté bilingue serbo-allemande
des Serbes à Ingolstadt*

Dans cette contribution sera présentée la situation linguistique bilingue dans la communauté ethnolinguistique des Serbes à Ingolstadt, notée dans la période s'étendant de 2010 à 2013. Dans l'étude sont également analysés les phénomènes du bilinguisme et de la diglossie dans le contexte de la linguistique de contact, leur classification, ainsi que les manifestations du bilinguisme dans le corpus étudié, accompagnées de phénomènes de contact linguistique.

Dans la pratique linguistique des locuteurs bilingues depuis la première jusqu'à la troisième génération apparaît le phénomène du contact linguistique, plus exactement le phénomène de transférence (mélange des systèmes linguistiques sur le plan de la phonétique, de la morphologie, de la syntaxe) ou de permutation de codes (mélange de deux langues du point de vue communicatif). La transférence en tant que phénomène peut avoir des résultats multiples dans un contact linguistique direct et indirect.

Notre conclusion est que les locuteurs de la première génération des travailleurs migrants en Allemagne ont rapporté avec eux différents dialectes de la langue serbe des milieux dont ils sont issus (Serbie, Croatie, Bosnie-et-Herzégovine, Monténégro). Sous l'influence de la langue du milieu (la langue allemande standard, les dialectes allemands), ainsi que les influences des dialectes différents de la langue du milieu dont ils sont issus, se forme une nouvelle langue, que l'on ne peut appeler serbe telle qu'elle est parlée par les Serbes dans leur pays et pour laquelle nous proposons le nom de langue serbe de la diaspora en Allemagne. Elle se transmet en tant que telle de la première à des générations qui suivent et/ou son utilisation diminue dans certains domaines et se maintient dans d'autres, pour qu'à la fin de ce processus, comme l'ont déjà montré de nombreuses recherches dans le domaine de la linguistique de contact, survienne inéluctablement à un certain moment l'achèvement du cycle de vie de la communauté bilingue et la substitution complète de la langue de la communauté majoritaire à la langue de la communauté minoritaire.

Mots clés: linguistique de contact, bilinguisme, diglossie, contact linguistique

Primljeno / Received: 25.09.2019

Prihvaćeno / Accepted: 21.10.2019